

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Garay Béla:

**EREDETI BEMUTATÓK
SZABADKÁN
SZÁZ ÉV ALATT**

**Adalékok a szabadkai
színházszás történetéhez**

A múlt század elejétől, 1818-tól az első világháború befejezéséig, — 1918-ig magánvállalkozó igazgatók vezetése alatt működtek Szabadkán a hivatásos magyar színtársulatok.

Az első jól szervezett társulat, az *Alföldi Nemzeti Színház Társaság* Kilényi Dávid igazgató vezetésével Aradról érkezett ide. Nehéz volt abban az időben igazgatónak és színésznek lenni: a magyar nyelv csak vendég volt az országban, az osztrák hatóságok görbe szemmel néztek a magyar színészet térfoglalását, mivel akkor legtöbb helyen német társulatok tartottak előadásokat. De a nemesek sem támogatták a magyar actorokat, a magyar nyelvet főleg az iparosok, kispolgárok beszélték, míg az „úriosztály” még a legszűkebb családi körben is német nyelven érintkezett. Küzdelmes és nyomorúságos volt az actorok élete. Még a színlapokat is ők maguk írták. Voltak színészek, akiknek ez nagyon jól jött, mert egyike volt a legbiztosabb jövedelmi forrásnak.

Színarabhiánnyal is küzdöttek, ezért leginkább németből fordított és legtöbbször magyarra átdolgozott, magyar nevekkal ellátott műveket adtak elő. Ezeket a társulat tanultabb tagjai éjjelente, fagyúgyertya szegényes fénye mellett fordították, körmölgették. Bár a színházi idény sehol sem tartott hosszabb ideig — volt ahol csak hat-nyolc előadást adtak —, de mégsem mindig rendelkeztek annyi színpadi művel, amennyire ilyen rövid évad alatt szükségük volt.

Kilényi után Abday Sándor truppja kereste fel 1820-ban a várost és ugyancsak az ő társulata jött ide 1825-ben is.

Akkoriban Szabadkán élt az első magyar képzett zenészek egyike, Arnold György, aki a nagytemplom (ma püspöki székesegyház) kántora és regens chori-ja volt. Ez a kiváló zenész zeneszerzéssel is foglalkozott és természetesen a városba kerülő vándortársulatoknak is szívesen segített zenei téren. Mindenképpen arra törekedett, hogy emelje a város zenei életének színvonalát. Zenészeit is rendelkezésükre bocsátotta, sőt a zenés darabokat ő maga vezényelte. Így került színre, vezénylete mellett 1825-ben Kisfaludy *Kemény Simon* című történelmi színműve, amelyhez Arnold írt megfelelő zenét.

Mint arról már előbb is szó volt — darabhiány miatt — fordításokra szorítkoztak, de akadt a színészek között néhány tollforgató is. Így 1826 szeptember 24-én, a Horváth József igazgató által „kormányzott” társu-

lat megnyitó előadásul *Az öröm oltára* című alkalmi darab került színre, amelyet Komlóssy Ferenc színész, a társulat egyik vezető tagja írt, és ehhez is Arnold György szerzett zenét. De Komlóssytól nemcsak eredeti művek, hanem több színmű és vígjáték fordítása is szerepelt a társaság játékközlőjében.

Kilényi 1827-ben újra Szabadkára hozta társulatát, amelynek kar-mestere Heinisch Henrik, aki itt ismerkedett meg Arnolddal és a két művészelektű muzsikussal együtt írt operát *Mátyás király választása* címmel. Itt került színre először, és a korabeli opera nemsokára már Budán is sikert aratott, később pedig az ország minden nagyvárosában uralta a műsort.

A 19. század közepén Szabadkán élt Jámbor Pál, a neves költő, akit Hiador néven jegyzett fel az irodalomtörténet, és ezen a néven ismerik az irodalmat kedvelők is. Jámbor a szabadkai gimnázium igazgatója is volt, s nemcsak versírással, hanem színművek alkotásával is foglalkozott. Sipos Károly igazgató társulata 1864 tavaszán eredeti bemutatóval kedveskedett a szabadkai színházlátogatóknak, és színrehozta Jámbor *A milliomos lány* című színművét Szépné Mátray Laurával, Kassay Vidorral, valamint Molnár Józseffel a főszerepekben. A siker nagy volt. Már a következő év színházi idényében, 1865 tavaszán, újra eredeti mű, a *Corvin János, vagy a törvénytelen vér* című történelmi dráma került színre. A közönség melegen ünnepelte a szerzőt, aki több ízben jelent meg a lámpák előtt a darab főszereplőivel, akik közül Corvin Jánost Erdélyi Sándor, a korabeli kritika szerint „az ércshangú, nemes tartású színművész” alakította. Frangepán, „a dacos, hajthatatlan főúr szerepében” Szigethy Imre nyújtott magasszintű játékot, Máriát Siposné Dobozy Lina „a kedvelt drámai művész”, Zápolyát pedig Jánosi Károly alakította kitűnően.

Új igazgató, Szuper Károly — aki valamikor együtt színészkedett Petőfi Sándorral — kapta meg 1866-tól a színházat, és az ő társulata mutatta be Hiador új színművét *A féltékeny férj*-et, a főszerepben Tóth Antallal, a vidék legjobb és legnevesebb drámai művészeivel, aki a Nemzeti Színházat hagyta ott, mert úgy érezte, hogy vidéken nagyobb szolgálatot tehet a magyar nyelv és kultúra ügyéért, mint a fővárosban.

Antúnovics József, szabadkai születésű, bácsalmási szolgabíró *Seján, a kegyenc* című műve 1867 őszén került bemutatásra. Azt is el kell mondani, hogy a darab — tekintettel a szerző kiterjedt és előkelő családjára, valamint széles baráti körére — több előadásban jutott színre a macskaköves, galagonyafákkal beültetett Szabadkán.

A következő, 1868-as színházi évadban új, fiatal szerző jelentkezett Hubay Gusztáv akkori színházigazgatónál. Ez a fiatalember egy tekintélyes és gazdag földbirtokos fia, Geiger Á. Mór, aki *A trójai háború* címen írt zenés színművet. A zenén kívül ő írta a szövegekötvet is. Egyébként látni fogjuk, hogy a későbbi évek folyamán is több ízben jelentkezik színdarabokhoz írt közzenével és más önálló zeneszámon kívül néhány operettel.

Elismerő tetszést aratott 1870-ben a Színügyi Egylet által vezetett szabadkai színpadon Vojnović Ivo, a később híressé váló horvát író *Őszi vihar* című költői szépségű verses színműve, melyet a társulat rendezte,

Solymossy Elek ültetett magyarra és az ő rendezésében is adták elő. Ezután újra Geiger Á. Mór következett, ezúttal azonban a *Midas király* című operettel, amelynek külön érdekessége, hogy ebben mutatkozott be a szabadkai születésű Hegyi Aranka, aki ekkor végezte el a színiiskolát és Blaha Lujza mellett a magyar népszínmű és operett-színjátészás nagynevű primadonnája lett. A bemutató 1873. október 18-án zajlott le nagy sikerrel. A közönség nemcsak a fülbemászó dallamok szerzőjét, hanem a város szülöttét is számtalanszor tapsolta ki a felvonások és a darab végén. De még ugyanebben az évadban új darabbal, *Az utazó* című zenés játékaival jelentkezett Geiger. Ez a darab azonban mérsékelt sikert ért el.

Molnár Gyula helybeli ügyvéd 1875-ben lépett fel mint szerző *Bánffy Dénes* című történelmi színművével. Ekkor már Györgyné Nagy Lujza volt az igazgatója a színháznak, aki szívesen fogadta az ötletet és műsorra tűzte a darabot. Nem is tévedett, mert a színmű méltó sikert aratott és a színházi pénztár előtt sorok álltak, hogy jegyhez jussanak. Ugyancsak Gy. Nagy Lujza társulata működött itt 1876-ban is. Az igazgatónő Jámbor Pál névnapját méltó módon óhajtotta megünnepelni, amikor 1876. január 24-én előadatta a közkedvelt író *Nagy Sándor* című történelmi tragédiáját. A Szabadkai Közlöny 1876. január 31-iki számának 3. oldalán a korabeli kritikus így számolt be az ünnepi estről: „A nagy-szabású darab mind alkotás, mint előadás tekintetéből nagy hatást szült. Kiemelkedők: Kúthy (Nagy Sándor), Izsó (Aristoteles), Németh János (Clytus), Gy. Nagy Lujza (Roxana) s még hozzátehetjük Szakállt, aki Harpalust alakította. Általában az előadás oly összevágó volt, miszerint méltán megérdemli a legnagyobb elismerést. A derék igazgatónő a jövedelem harmadrészét a főgimnázium Önképző körének ajándékozta.”

Györgynét 1877-ben Krecsányi Ignác követte az igazgatói székben. Ez már jelentős név volt az igazgatók ranglistáján, alatta új fejezete kezdődött a színház történetének. Tette vágyó lelkes harcos volt a színházi kultúrának, megbirkózott minden bajjal, részvétlenséggel. Ki tudta vezetni a színház sokszor kátyuba jutott szekerét a bajból. Ha látott valamit, amiről hitte, hogy a társulat előnyére van, rögtön ráállt. Nála jelentkezett ismét Molnár Gyula ügyvéd-író, hogy átadja új darabját, a *Baboskendő*-t. Népszínmű volt ez, eredeti népdalokkal. A bemutató nagy élvezetet nyújtott a színházat egyre jobban megszerető és becsülő szabadkai közönségnek. Minden egyes énekszám után szünni nem akaró taps rengette meg Thália egyre népszerűbbé váló szabadkai templomának falait. A bemutató 1878 őszén volt, és az új Molnár darab sokáig maradt a szabadkai színház műsorrendjén.

A következő évek nagy gazdasági válsága kihatott a színházak életére is, a társulatok küszködtek. Hiába volt minden erőfeszítés, a színház életét komoly válságba került. Az igazgatók alig akartak pályázni a színházra, és ha akadt is pályázó, hamarosan belebukott. Színházi szövetkezet alakult Thália címmel, amelynek vezetője Ditrói Mór lett. Kísérletekre nem vállalkozhattak, hiszen alig tudták megkeresni a napi kenyérre valót. Eredeti bemutatóra sem gondolhattak. Nem is volt pár esztendeig műsoron helybeli szerző műve.

A válság lassan-lassan elmúlt és csak 1895-ben, Halmay Imre igazgató vállalkozhatott arra, hogy helybeli szerző, az újra jelentkező Geiger

Á. Mór *Szép Heléna Ilionban* című klasszikus szövegű operettjét bemutassa. A darab szép és fülbemászó dallamai, valamint a színészek odaadó játéka ragadta meg a közönséget.

Deréki Antal, a Halnay után következő Pesti Ihász Lajos által vezetett társulat rendezője és színésze is foglalkozott színdarabírással. Az 1899. október 8-án bemutatott *Búzavirág* című népszínműve nagy népszerűsége tett szert. A szerző nemcsak rendezte a darabot, hanem egyik főszerepében ünnepelte színpadi munkásságának huszonöt éves évfordulóját. A darab innen indult országos körútra, és nem volt színház Magyarországon, amely nem tűzte volna műsorára.

Nemrégiben egyik napilapunkban hosszab megemlékezés jelent meg Sziebenburger Károly, szabadkai tanár színművéről, a *Bottyán generális*-ról, valamint Lengyel Henrik színpadi művéről a *Magda eljegyzéséről*, amelyek 1901-ben jutottak közönség elé. Mindkettőnek nagy és megérdemelt sikere volt. Különösen a Bottyán generális járta be az országot nagy diadallal és szerzett hírnevet városunk szülöttének, a szerzőnek. Ugyancsak 1901-ben, november 23-án mutatta be Pesti Ihász Lajos társulata az *Ördögmalom* című zenés színművet, amelynek szerzőjeül György Á. Mór-nak hirdette a színlap, de aki azonos volt a termékeny Geiger Á. Mór-ral. A darabot nemcsak a vidéki magyar társulatok, de a gleichenbergi színház is bemutatta. Ott *Teufelsmühle* volt a címe, és a szerző ott is sikert könyvelhetett el.

Nem mulaszthatjuk el megemlíteni, hogy az 1901-ben itt vendégszereplő Újvidéki Szerb Nemzeti Színház egyik tagjának, Miljković Velimirnek művét *Lijepa bunjevka* (Szép bunyeváclány) címen adták elő. Ennek a bemutatónak külön érdekességet kölcsönzött, hogy zenéjét Gaál Ferenc, a szabadkai Zenede nagynevű igazgatója szerzette, és a darab sorozatos előadásban került színre nemcsak Szabadkán, hanem mindenütt, ahol csak a szerb színészek megfordultak. Gaál Ferenc egyébként már előzőleg is több közzenét szerzett a szerb társulatok előadásaihoz, sőt az 1901 tavaszán itt színrekerülő *Kraljević Márkó és az arab* című történelmi korrajzhoz is zenét írt, sőt az előadást is személyesen vezényelte. Ez is egyik bizonyítéka, hogy a szerbség és magyarság között kulturális téren a századfordulón nem volt ellentét.

Közben érdekes vita keletkezett György Á. Mór és Rátkay Sándor színész között. Ugyanis György Á. Mór mint teljesen saját művét adta elő az *Ördögmalom* című darabot. Rátkay azonban tudomást szerzett erről és közölte, hogy a szöveggönyvet ő írta, György csupán a zenéjét szerzette. A zeneszerző azt állította: igaz ugyan, hogy a szöveggönyv eredetileg Rátkaytól származott, ő azonban „teljesen átdolgozta” és ezért nem közölte, hogy az ötlet Rátkayé. Végül a felek megegyeztek és a darab később mint György—Rátkay darab jelent meg a színlapokon.

Közben Rátkay Sándor a szabadkai színház rendező-színésze lett, itt került színre három felvonásos színműve *A regruta*, amelynek főszerepeit Kállay Jolán, Simon Mariska, Falusy István, Tarján Irma, Németh János és a szerző alakították. Az akkor megjelenő Színházi naplóban Pusztai Béla szerkesztő többek között ezt jegyezte meg kritikájában a darabról: „... van a szerzőben sok önállóság, vannak szép ötletei, egészséges és értékes gondolatai. Ez magyarázza a sikert, amit a darab elért.”

A darab bemutatóját 1903. január 20-án tartották telt ház előtt, de már két hónappal később, március 17-én új helyi szerzőt avatott a színház. Ekkor került színre Decsy József helybeli író *Fehér holló* című három felvonásos bohózata. A főszerepekben Szabados Gizi, Tarján Irma, Fűredy Béla, Krasznay Ernő, Baróthy Antal, Szigethy Andor, Németh János, Falusy István és a rendező Rátkay Sándor igyekeztek sikerre vinni a darabot. „A tucat színdarabok között igazán fehér holló, mert zamatosabb nyelvezetet és ötletesebb tartalommal írt darabot vidéki írótól nem igen láttunk még” — jegyezte meg a Színházi napló kritikusa (dr. G. K.) a lap március 19-én megjelent számában.

A franciaországban divatosná vált operettek már a múlt század hetvenes éveiben eljutottak Magyarországra is és a közönség megkedvelte ezt a műfajt. Nálunk is jelentkezett egy operettszerző, Fehér Jenő, akkor csantavéri gyógyszerész személyében, akinek *Katalin* című melódiagazdag operettjét 1903. március 24-én adta elő a színház. A darab nemcsak nálunk, de Budapesten és a vidék nagyvárosaiban is sikerrel futott. De néhány nap múlva jelentkezett a már ismert György Á. Mór—Rátkay Sándor szerzőpár. *Udvari kaland* címmel írtak operettet, amely azonban mérsékelt sikerrel került színre.

Pesti Ihász Lajos nagy segítője volt a helyi szerzőknek. Így a két operett után újra eredeti bemutatót tartott a színház. Szielenburger Károly felbuzdulva a Bottyán generális sikerén *Bankóprés* címmel egyfelvonásos vígjátékot írt, amely 1903. április 4-én került közönség elé. Miután rövid volt egy teljes est betöltésére, utána a színház tagjai hangversennyel kedveskedtek a közönségnek.

A szabadkai színház számára az 1904-es esztendő ünnepi évet jelentett, mert ebben az évben került sor félszázados fennállásának megünneplésére. A városi tanács döntést hozott, hogy erre az alkalomra teljesen átalakítja, új köntösbe öltözteti a színházat. Bizottságot küldtek ki, amelynek feladata volt ünnepi műsorról gondoskodni, fővárosi művészeket meghívni, hogy ezzel is emeljék az ünnepség fényét. A város vezetősége a Petőfi Társasággal karöltve pályázatot hirdetett alkalmi színműre, amely pályázaton az első díjat Molnár Gyula — akkor már zombori — ügyvéd *Névtelen hősök* című történelmi drámája nyerte el. A határozat megtörtént, azonban a darab néhány jelenetének tartalma a szabadkai Színügyi Bizottságban sok vitára adott alkalmat. Erre azonban egy más alkalommal térünk ki. Végül is győzött a józan ész és a *Névtelen hősök* az 1904. december 16-tól 18-ig megtartott ünnepség harmadik estjén került bemutatóra. A darabhoz a szerző neje, M. Korniss Aranka, az ismert költőnő írt tartalmas bevezetőt, amelyet Szabados Gizi, a társulat drámai művésznője szavalt el nagy hatással.

Meg kell említeni azt is, hogy a háromfelvonásos műveken kívül az évek folyamán dr. Csillag Károly és Frankfurter Jenő írtak rövidebb lélekzetű jeleneteket, Bibó Bige György, a főgimnázium tanára pedig a Vak Bottyánhoz írt költői hangulatú bevezetőt. Ezenkívül Csillag Károly 1891-ben prologust írt a palicsi nyári színpad megnyitása alkalmából, amikor Batosy Endre színingazgató engedélyt kapott, hogy társulatával a palicsi és környékbeli lakosságot szórakoztassa előadásaival.

A szabadkai sajtóban mindig lelkes támaszt találtak a magyar szí-

nészek, a szerkesztők leplezetlen örömmel hirdették az előadásokat, s kritikáik, ha nem voltak is mindig dicsérő jelzőkkel tele, de jóindulatúak voltak és rokonszenvet igyekeztek ébreszteni az előadások, vaalmint a színészek alakításai iránt.

A fiatal magyar újságírók között volt Havas Emil, a Bács megyei Napló társszerkesztője, a szabadkai ügyvédi kar később elismert tagja. Ő is egyike volt azoknak, akik harcoltak a színészet fellendítése ügyében, és sokoldalú, gyümölcsöző tevékenységet fejtett ki mind szakszerű kritikáival, mind színpadiirodalmi munkásságával.

Krémer Sándor színtársulata 1910. február 17-én mutatta be *A magántanár úr* című színművét. A darabnak szép sikere volt, de később szerzője és egy már befutott, neves pesti író között vita keletkezett, amelyre egy más alkalommal térünk ki.

Radó Imre ismert és közkedvelt tagja volt a szabadkai társadalomnak. Az érdekes egyéniségű Radó egyik közintézmény főtisztviselője volt, s hivatása mellett újságírással és szépirodalommal is szívesen foglalkozott. Első nagyobb lélekzetű színpadi munkája a *Mézesetek esküvő előtt* című vígjáték, amelyet Krémer Sándor igazgató társulata 1912 tavaszán mutatott be. A bájos meséjű darab, a jó előadás meghódította a közönséget.

Ezek az eredeti bemutatókon kívül még két darab ősbemutatója és egy régebben már előadott darab, amelyet a szerző átdolgozott — került még színre a szabadkai színpadon. Az egyik darabot, a *Tárkányi legények*-et Tompa Kálmán írta, aki néhány évvel a darab bemutatója előtt tagja volt a színháznak. Ez a darab 1915. január 31-én, Nádasy József társulatánál került színre. A másik színpadi mű a *Kárpátok legendája*, amelynek szerzője dr. Vass István, a MÁV üzletvezetőség jogi osztályának vezetője volt. A költői szépségű és hangulatú színpadi munka főszerepeit Újné Dinnyésy Juliska, N. Megyeri Olga, Új Kálmán, Kabos László és Garay Béla alakították.

A hivatásos színházak által bemutatott eredeti művek közül az első világháború kitöréséig utolsóként György Á. Mór operettje, *A trónörökös* volt, amely 1916. február 11-én került színre. György Mór egyik újságíróval folytatott beszélgetés során elmondta, hogy a szöveg eredetileg Fenyéri Mórtól eredt, aki ezzel a szöveggel a pesti Népszínház által kiírt drámapályázaton díjat nyert, amelyet ő — György Mór — átdolgozott és zenét írt hozzá. Eredeti címe *Bernbergi hős* volt. Nem ismerjük az eredetét, azonban az átdolgozás sem lehetett sikerült, mert a Bácskai Hírlap 1916. február 14-iki számában ezt írta a kritikus: „... a libretto sovány, kevesetmondó, vontatott”. A színészeket azonban dicsérte, akik közül kiemelte Révész Ilonka, Kisházy Sári, Nadasyné Jolán, Rónai Imre, Sugár Gyula, Lantos István és Komlós Vilmos játékát, valamint elismerőleg nyilatkozott Remete Géza ötletes rendezéséről.

A világháború befejezéséig, 1918 őszéig, több eredeti bemutató nem volt.

Ime, ennyit tudunk a szabadkai színházban száz év alatt lefolyt eredeti bemutatókról és arról a küzdelemről, amelyet az irodalom fejlődéséért, a színházkultúra izmosodásáért vívtak. A szabadkai színészet megerősödése és az országos színészet keretében való impozáns állásfog-

lásának egyik jelentős tényezője a magyar színészek apostoli türelme és szívós szorgalma, a szabadkai polgárság színészet iránti szeretete és megbecsülése. De komoly tényező az is, hogy amikor a múlt század elejétől irodalmunk legjobbjai a színpadi irodalom fejlődéséért küzdöttek, a vidéken is akadtak olyan egyének, akik belátták, hogy a magyar nép csak nyelvében és költészetében élhet és fejlődhet. Művészi és írói érdekeik jelentőségét nem fejezhetjük ki méltóbban, minthogy egy évszázad után megemlítjük és megörökítjük munkásságukat.

Amit itt ismertettünk, az csak szegényes kivonata városunk színésze történetének. Sajnos — helyszűke miatt — mellőznünk kellett a források eredetének részletes felsorolását. Úgy hisszük, hogy ezeknek az adatoknak felidézése ennek ellenére is érdemes és tanulságos.

A szerb színészet történetének megírása ügyében 1971. november elején Karlócán megtartott széleskörű tanácskozás példáján okulva talán helyes lenne nemcsak a szabadkai, hanem az egész Vajdaságot felölelő magyar színháztörténet ügyét szorgalmazni.